

Crossing borders: social, cultural and clinical challenges

Een verslag van het 17de internationale symposium van de Group Analytic Society International, afgelopen augustus in Berlijn, met hulpverlening aan vluchtelingen als onderwerp. Interessante sprekers en volle dagen, die telkens eindigden met een *large group* bestaande uit maar liefst zeshonderd deelnemers.

Door Monique Leferink op Reinink

Op weg van het vliegveld naar het hotel zag ik in de ruime, groen omzoomde straten van Berlijn op verschillende billboards de tekst *Eine neue Zukunft bauen wir nicht allein*. Het leek me wel een mooie slogan voor dit congres.

Aan de locatie, het luxe Maritim Hotel in Berlijn, moest ik even wennen. Vooral aan de hoeveelheid dag en nacht brandende enorme kroonluchters boven de marmeren of met dik tapijt bedekte vloeren. Deze kroonluchters werden omringd door honderden eveneens permanent brandende kleine ronde plafondlampjes. De wanden van de zes liften bestonden volledig uit spiegelglas, zodat je voortdurend werd geconfronteerd met je eigen staat van oud(er) worden, waar menig deelnemer tijdens een van de groepen aan refereerde. Ook in de groepen vonden veel spiegelingen plaats. Het leidde bij mij tot de gedachte tijdelijk in een soort spiegelpaleis te verblijven, alleen het sprookje dat zich zou gaan afspelen was nog onbekend.

Recht tegenover het hotel, aan de andere kant van de straat, bevond zich het donkergrijze en massieve Gedenkstätte Deutscher Widerstand. Op 22 juli 1944 zijn verschillende Duitse officieren op het binnenplein van het gebouw in opstand gekomen tegen het nationaalsocialisme. De opstand werd door SS'ers neergeslagen, de officieren doodge-

schoten. Er hing nog steeds een unheimische sfeer. Het Maritim Hotel en dit gebouw vormden een contrastrijk geheel, bijna een fysieke belichaming van het thema van het congres.

Op het congres waren zeshonderd deelnemers uit 41 verschillende landen. Een groot deel was afkomstig uit Duitsland, Engeland, Noorwegen en Israël. Deelnemers waren overwegend ouder, de jongere deelnemers vormden ongeveer een kwart van het congres. Aan tafel hoorde ik dat het congres voor analytici / psychotherapeuten uit sommige landen, zoals Tsjechië, veel te duur was. Ik kon me dat goed voorstellen, zelfs voor mij was het een prijzig gebeuren.

*De stranger anxiety
bij het acht maanden
oude kind kan volgens
Volkan worden gezien
als het begin
van vooroordelen*

De organisatie verliep uitermate soepel. Geen sinecure met zoveel congresgangers en zoveel bijeenkomsten. Het congres besloeg vierenhalf dag, het startte op dinsdagmiddag 15 augustus en eindigde op zaterdag 19 augustus in de avond. Dagelijks vonden er om 07.30 uur verschillende kleine groepen plaats, waaronder *social dreaming*, maar ook *leaderless groups* en *small groups*. Ik nam evenals de vorige keren deel aan een social dreaming-groep.

Van 09.00 tot 10.30 waren er dagelijks *keynote lectures*, dan een koffiepauze, vervolgens waren er van 11.00 tot 12.15 *small groups*. Na de lunch was er tweemaal een academisch programma, dat wil zeggen lezingen, paperpresentaties of workshops. Op beide tijdstippen was er dagelijks keuze uit maar liefst 22 parallelsessies. Dankzij het fraai uitgewerkte en overzichtelijke programma had ik nog enig overzicht, maar een keuze maken was niet gemakkelijk. De dag eindigde steeds met een *large group*, die ditmaal uit zeshonderd mensen bestond. De sfeer was levendig, het congres vormde een ontmoetingsplaats voor velen. Hoe nu verslag te doen van een dergelijk veelomvattend congres? Ik heb ervoor gekozen stil te staan bij de meest aansprekende keynote lectures, lezingen die prikkelden en tot nadenken stemden en die me relevant leken voor de NVGP.

Kappers en taxichauffeurs

De eerste lezing die me aansprak was van **Vamik Volkan**, emeritus professor Psychiatrie aan de Universiteit van Virginia en opleidingsanalyticus aan het Washington Psychoanalytic Institute. Sinds 1987 is hij nauw betrokken bij het oplossen van nationale en internationale conflicten.

Zijn lezing was getiteld *We and the other*. Volkan heeft in Charlottesville, Virginia, waar hij ook werkt, het Center for the Study of Mind and Human Interaction opgezet. Onderdeel hiervan is een studie van een internationaal samengestelde large group die iedere zes maanden bijeenkomt met vertegenwoordigers uit acht landen. Onder large groups verstaat Volkan naties, religieuze groeperingen, of groepen die een

bepaalde overtuiging delen. Zeventig procent van de problemen tussen naties die met elkaar in conflict zijn, zoals Israëliërs en Palestijnen, zijn volgens Volkan van psychologische aard: angst voor wat vreemd is. Hij schetste hoe het heel jonge kind al veel meer gevoel voor 'we-ness' heeft en al veel eerder verschil maakt tussen bekend en onbekend dan altijd werd gedacht. De later optredende *stranger anxiety* bij het acht maanden oude kind kan volgens Volkan worden gezien als het begin van vooroordelen. Vier jaar oude kinderen hebben de symbolen en overtuigingen van de groep waartoe ze behoren geïnternaliseerd en zijn zich al bewust van een we-we controversie naast hun individuele bestaan. Boeiend vond ik de vraag die Volkan stelde

*Als hulpverleners
zijn wij vaak gevangen
in onze eigen cultureel
bepaalde denkwijzen
en overtuigingen*

naar het kleinste verschil waaraan je je vasthoudt om je te kunnen onderscheiden van een andere groep. En, het andere uiterste: wanneer er dehumanisatie optreedt, volgens de spreker een pathologische ontwikkeling van een 'normaal' vooroordeel. Volkan vertelde hoe in terroristische groepen aan de leden een nieuwe identiteit wordt opgelegd, die voorbijgaat aan wat in de kindertijd is opgeslagen en niet alleen de eigen identiteit, maar ook morele waarden veran-

dert. *Chosen glories* en *chosen trauma's* vormen dan de verdere bouwstenen van een large group. Dat Donald Trump de Amerikaanse verkiezingen won is volgens Volkan te verklaren uit het feit dat hij psychologische grenzen wilde voor de Verenigde Staten en teruggreep op chosen glories. Volkan praat het liefst met kappers en taxichauffeurs in de verschillende landen die hij bezoekt. Zij zijn goed op de hoogte van wat er leeft onder de bevolking, veel meer dan officiële functionarissen. Ik zag het hem zo doen. Ook zijn presentatie was ongedwongen en ontspannen, waarbij hij met veel humor herhaaldelijk moest constateren dat de gewenste dia's bij zijn presentatie weer niet op het scherm verschenen. Ten slotte ried hij ons aan de site www.international-dialogueinitiative.com te bezoeken voor verdere informatie over large groups.

Master of ceremonies

Elizabeth Rohr, professor Interculturele Educatie aan de Universiteit van Marburg en groepsanalytica, gaf in haar lezing *Migration, globalization and transnationalism* eerst een aantal cijfers: op dit moment zijn er meer mensen op drift dan in de Tweede Wereldoorlog, maar liefst 65,3 miljoen mensen, van wie 55 procent vrouw is. Zij preeks Duitsland om zijn duidelijke blijk van rehabilitatie door de grenzen open te stellen voor grote hoeveelheden vluchtelingen. Zij citeerde Hannah Ahrendt: 'Vluchtelingen zijn de avant-garde van de maatschappij.' Vervolgens schetste zij hoe vluchtelingen zich in een voortdurende *fight-flight*-situatie bevinden. In de maatschappij waar vluchtelingen worden opgevangen is er bij de bewoners vaak veel angst voor het nieuwe en onbe-

kende. Vluchtelingen brengen incohesie in een bestaande structuur en roepen onbewuste angsten op: *wat er met hen is gebeurd, dat kan ons ook gebeuren*. Rohr stond ook stil bij de kwetsbaarheid van kinderen van vluchtelingen. Zij vertelde een aangrijpend verhaal over een achtjarig meisje dat zich had gesuïcideerd, iets wat regelmatig voorkomt onder kinderen van vluchtelingen. Wat volgens de spreker nodig is, is een *master of ceremonies*, een betekenisvolle ander, een veilige aanwezigheid in onzekere tijden met specifieke kennis van de andere cultuur. Als noodzakelijk voor het doen van psychotherapie met vluchtelingen ziet zij:

- culturele sensitiviteit
- besef van diversiteit
- besef van onbewuste bias en vooroordelen
- ontwikkeling en instandhouding van cross-culturele en invloedrijke relaties
- een krachtig professioneel netwerk
- kennis van een tweede taal.

Respondent bij haar lezing was **Isaura Manso**, een Oegandese hulpverleenster die

betoonde dat *compassion fatigue* en boosheid over slapeloze nachten bij hulpverleners vaak wordt geprojecteerd op de vluchtelingen. Zijn we werkelijk betrokken en belangstellend of is er sprake van *acting-out*-gedrag? Zij ried hulpverleners aan goed voor zichzelf te zorgen, bijvoorbeeld door lichaamssoefeningen te doen om spanningen af te laten vloeien. Aansluitend liet zij een video zien van klappende en dansende Oegandese kind-vluchtelingen, niet alleen spanningsverminderend zo te zien, maar ook een ware *empowerment*!

Inheemse behandelingen

Psychologe **Catherine Gansard** werkt in het Centre Georges Devereux. Zij doet hier systeemtherapie met immigranten. Haar lezing droeg als titel *Learning from strangers: ethnopsychiatry in practice at the Georges Devereux Institute*.

Gansard vertelde hoe Toby Nathan het Centre Georges Devereux oprichtte voor de behandeling van immigranten. In dit

instituut werken vele hulpverleners die naast hun reguliere opleiding geschoold zijn in tal van onconventionele, inheemse behandelingen. Zij werken zeer nauw samen, waarbij vaak ook tolken betrokken zijn. Centraal bij de behandeling die in dit instituut wordt gegeven staat de *social attachment* van de hulpvrager. Dit leidt vooral tot systeembehandelingen, maar ook tot behandelingen waarbij gebruik wordt gemaakt van geneeswijzen waarmee wij niet vertrouwd zijn, zoals die geneeswijze van de *jaranda*, een Afrikaanse *healer*. Gansard gaf een voorbeeld van een vrouw die vertelde met een geest getrouwd te zijn. In plaats van dit te duiden als psychotisch, volgden de hulpverleners de wens van deze vrouw de jaranda te betrekken, nadat eerdere gesprekken weinig hadden opgeleverd. Toen zij eenmaal had gehoord dat de jaranda een ritueel had uitgevoerd om haar te genezen, verdwenen haar klachten. De casus die Gansard besprak liet mij zien hoe vaak wij als hulpverleners gevangen zijn in onze eigen cultureel bepaalde denkwijzen en overtuigingen.

Geen wetenschap

Farhad Dalal, opleider in de groepsanalyse, werkzaam in Engeland en professor aan de Open Universiteit in Nederland, gooide de knuppel in het analytische hoenderhok. Hij beschreef eerst de conventionele psychotherapeutische behandelingen en de toepassing daarvan, puristisch, eclecticisch of integratief. In een helder betoog liet hij ons zien hoe verschillende methoden die oorspronkelijk ontstonden vanuit exploratie, vervolgens werden 'gepatenteerd'. Van daaruit ontstond een vaak rigide praktijk, waarbij supervisors de politiefunctionarissen wer-

den die controleerden of de methode strikt en juist werd gehanteerd. Kennen we niet allemaal de uitspraak 'niet voldoende analytisch?' Rogerianen mogen niet interpreteren en alleen analytici mogen analyseren. Schaamte wordt zo een belangrijke motiva-

Psychisch lijden is volgens Dalal helemaal niet bedoeld voor wetenschappelijk onderzoek

tor tot aanpassing en grenzen worden rigide. Dalal wijdde verder uit over de pogingen om door middel van wetenschappelijk onderzoek, bij voorkeur *evidence-based*, mee te doen met de harde wetenschap: 'If you can't beat them, join them'. Freud zag zichzelf als een wetenschapper. Een van zijn bekende uitspraken is: 'Anatomie is bestemming'. Psychische processen zijn bij Freud een uitvloeisel van de wet van oorzaak en gevolg. Maar analytici zijn beperkt, zij proberen gebeurtenissen weliswaar te verklaren vanuit het verleden, maar kunnen niet voorspellen. De poging psychoanalyse en psychotherapie wetenschappelijk te gronden zien we volgens Dalal ook in het gebruik van de diagnostische categorieën van DSM en het zoeken naar statistische significantie. Hij betoogde dat wanneer het gaat om mensen een andere benadering nodig is: niet oorzaken zijn van belang, maar redenen. Alleen bij het levenloze is het zinvol naar een oorzaak te zoeken. Mensen

zijn betekenis gevende wezens, zij hebben redenen en geven antwoorden. Psychisch lijden is volgens Dalal helemaal niet bedoeld voor wetenschappelijk onderzoek.

Uitgangspunten van een door de spreker voorgestane behandeling zijn:

- beginnen vanuit een 'niet weten', een open houding
- het geven van betekenis, waarbij in retrospectief verbanden kunnen worden gelegd
- een betrokken en transparante werkwijze
- een actieve houding van de therapeut, die niet schuwt zijn mening te geven.

Hiermee gaat Dalal naar eigen zeggen terug naar de *rough ground*, met alle onzekerheden van dien.

De ontmoeting tussen *the one who comes for help* en *the one who is paid for help, but also needs help* dient centraal te staan.

Deze ontmoeting is in essentie betekenisvol. Dalal noemt dit *experience-in* – het samen ervaren van de therapeutische relatie zoals die zich ontrolt - in plaats van Miriam Bergers *experience-near*, wat meer verwijst naar dichtbij iemands belevingswereld proberen te staan.

Doel van de door hem voorgestane behandeling is reactieve mensen, mensen die vastzitten in oude patronen, te helpen veranderen in responsieve mensen.

De essentie van een dergelijke werkwijze is een blijft een mysterie volgens Dalal.

Wat niet wil zeggen dat de aard van het werk mystiek is, integendeel.

Gezien het overweldigende applaus raakt Dalal een gevoelige snaar. Ik vond zijn lezing wel wat kort door de bocht, maar ook een verademing. Zijn optreden in deze zaal vol analytici vond ik moedig. Zijn lezing riep bij mij de oude controverse op: is psychotherapie kunst of wetenschap?

De vijf dagen Berlijn vond ik enerverend. Zowel het aantal deelnemers als het programma gaven me het gevoel soms te verdwalen in het paleis. In de grote groep 's avonds aan het einde van de dag konden mensen elkaar niet verstaan. Dit leidde ertoe dat sommigen gingen staan en *Can you hear me?* schreeuwden. Het voortdurend zien rijzen, dalen en schreeuwen van honderden mensen kwam me op een gegeven moment voor als vluchtelingen die hun hoofd proberen uit te steken boven de golven van de oceaan. Of als een kerkelijk ritueel: gaan staan en weer knielen.

Hoe dan ook, een nieuwe toekomst hebben we in die paar dagen natuurlijk niet kunnen bouwen, wel een eerste aanzet gegeven.

Rest ons te handelen, anders blijft het een sprookje in een spiegelpaleis.